

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1958**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1958

Redaktion:

GÖSTA BERG · BENGT BENGTTSSON

Redaktör: Bengt Bengtsson

Omslagsbilden återger ett stycke sidenbrokad, vävd senast 1765 av Abraham Ekstedt. Materialet är silke från "Mulbärs Plantagen vid Lunds Stad". Nordiska museet, Berchska samlingen. Se Ingegerd Henschens uppsats, sid. 47.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1958

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

nya former i stället för gamla seder som varit förknippade med ursprungliga föreställningar om döden och livet efter detta. I samarbete med Sveriges Begravningsentreprenörers förbund har Nordiska museet börjat en undersökning av hur detta yrke vuxit fram.

Vi hoppas få reda på hur yrket rekryterats, hur företagen byggts upp, hur organisationen utvecklats och differentierats och hur nya seder och former introduceras och omvandlar de rester av primitiva föreställningar som i vår rationella tid ändå lever kvar som en erinran om människans patetiska osäkerhet inför döden. Än i dag händer det att den döda får med sig stora paket med saker, som han eller hon haft i livstiden; leksaker för barn, brännvin och cigaretter, kärleksbrev osv.

En påtaglig illustration till förändringarna i den yttre utstyrseln vid begravning utgör vidstående bild som återger en gravprydnad, en s. k. pärlkrans, vars mittparti utgöres av en Kristusbild — som här — eller en ängel. De var ännu på 1920-talet ganska vanliga på landsbygden. De fästes i sorgehuset på kistlocket och avtogs, innan kistan sänktes i graven, för att sedan läggas på gravkullen. Dylika prydnader har numera gått ur bruk, i stället har de levande blommorna kommit att spela allt större roll. Den här avbildade pärlkransen och andra gravprydnader har som gåva överlämnats av AB Gunnar Nilson, Karlskrona genom direktör Sixten Elmqvist.

EN FJÄLLBY

Något om en byundersökning i Härjedalen

av Anna-Maja Nylén

Sedan några år tillbaka bedriver Nordiska museet undersökningar i byn Bruksvallarna, Tännäs socken i Härjedalen. Här bor ungefär 250 människor ca 725 m över havet i en trakt där ingen säd hinner mogna och potatisen kan klara frosten endast genom att landen lägges i starkt sluttande backar mot söder. Gräs är

I slåttertid domineras byn av de långa hässjorna, som fyller sluttningarna ned mot Ljusnan. På inägorna, täkterna, bedrivs en rationell odling av vallarna, varför marken ger en mycket rik avkastning.

praktiskt taget det enda som klimatet tillåter marken att ge. Byns ekonomi vilar därför på boskapsskötsel. Vallarna i byn kultiveras och slås numera i stor utsträckning med slåttermaskin, men lien är ännu det viktigaste redskapet vid höfångst på de naturliga ängarna och myrarna kring byn och dess fäbodar på upptill mer än två mils avstånd.

Under den korta vegetationsperioden som varar från slutet av maj till slutet av augusti — tre korta månader, sammanlagt 90 dagar — skall jorden beredas, gräset växa, slås och bärgas, potatislandens plöjas, sätts och skördas, kor och smådjur föras från vinterfjösset till sommarfjösset, från sommarfjösset till fäboden, från fäboden tillbaka till sommarfjösset och därifrån åter till vinterfjösset. Sommaren är en bråd tid, då männens och kvinnornas arbete med höslätter och boskap sker i kapplöpning med tiden, då det gäller att hinna ta till vara så mycket som möjligt av en njuggt tillmätt bärgning. Vintern har andra arbeten. Kvinnorna har hem, lagård och textila arbeten att sköta, karlarna, i synnerhet de yngre, arbetar med skogshygge och flottning.

Bruksvallarna har tyckts oss särskilt lämpat som objekt för en undersökning med syfte att studera livet i en by, vars försörjning i alldeles övervägande grad vilar på boskapsskötsel med fäbodbruk utan sädesodling. Det finns nog inte många trakter där denna näringstyp förekommer i så renodlad form. Möjligheterna att studera ett samhälle som byggts upp på dessa förutsättningar ter sig också särskilt gynnsamma genom arbetsfältets ringa omfallning och homogena sociala struktur.

I byns historia och utveckling spelar Ljusnedals bruk, beläget ca 1 mil söderut, en mycket framträdande roll. På 1680-talet påträffades en mil norr om Bruksvallarna kopparfyndigheter. För bearbetning av malmen anlades Ljusnedals bruk 1688 och fick sig tilldelat ett område på sex kvadratmil skog att utnyttja som bränsle vid förädlingen av malmen. Ljusnedals bruk hann under sin verksamhetstid bearbeta både de ursprungliga kopparfyndigheterna och senare påträffade järnådror, och tyngdpunkten av tillverkningen kom att ligga på fabrikation av järnvaror. På 1870-talet lades emellertid bruksdriften ned, det ur kommunikationsavseende underutvecklade Härjedalen hade ingen konkur-

Den s.k. Farups lagård är ett mycket karakteristiskt inslag i bybilden. Den byggdes av brukspatron Farup, Ljusnedals bruks siste ägare. Han upphörde med järnhanteringen och gjorde ett storstilat försök under 1800-talets senare del att lägga om till boskapsskötsel i stordrift. Han byggde då i Bruksvallarna detta väldiga fähus med lada och förlade hit avel av ungdjur.

Lien och räfsan är de viktigaste redskapen för en befolkning vars ekonomi nästan helt vilar på höfångsten. Karlarna får under sommaren vara i gång från morgon till kväll med lien, vilket ställer stora krav både på mannen och redskapet, som inom det norrländska fäbodområdet fått en speciell, kraftbesparande utformning.

renskraft, och brukets dåvarande innehavare, norrmannen William Farup, gjorde ett intressant försök att lägga om driften till boskapsskötsel i sådan skala som inte tidigare och inte heller senare försökts i denna del av landet. Han byggde ett mejeri — Jämtlands läns första — och stora lagårdar för uppfödning i stor skala av boskap, både kor och hästar. Ett monument över denna verksamhet utgör den s. k. "Farups lagård" i Bruksvallarna. Jordinnehavet — sex kvadratmil — gjorde Ljusnedals bruk till Sveriges till arealen största gods, beläget inom en fjällregion, där lapparna hade sina renbetesområden. Farups förhållande till lapparna karakteriserades av konflikter och stridigheter, vilket var en bidragande orsak till att staten vid Farups död inköpte hela egendomen och gjorde den till ett för lapparna reserverat renbetesland.

Arrendatorerna i Bruksvallarna har tidigare inte betalat något arrende till kronan utan har haft skyldighet att själva bygga och underhålla bostads- och ekonomihus. Denna omständighet har verkat konserverande på hus och heminredning. Sedan ett antal år tillbaka har emellertid villkoren förändrats därhän att arrendatorerna får betala ett arrende och staten har övertagit byggnadsskyldigheten, vilket har resulterat i att byn snabbt förändras, de gamla husen rivs eller byggs om. Rationalisering av inägnas skötsel med jämning av marken för att möjliggöra utnyttjande av maskiner ingår i den plan som Jämtlands läns lantbruksnämnd gjort upp. Genom en småningom skeende intensifiering av vallodlingen räknar man på detta sätt med att slåttermarken och fäbodarna inte skall behöva utnyttjas. Förutom denna byns kontakt med modern rationalisering och planering utgör också turistväsendet, som tog sin början 1939 och blivit allt livligare under åren efter kriget en dynamisk faktor.

Bruksvallsbönderna har sina fäbodar i Mittådalen, där de ligger nedanför Mittåkläppen och på dess sluttningar nedemot Mittån samt uppemot Axhögarna.

På bilden utsikt från Mittåkläppen ut över Bruksvallarnas fäbodställen och betesmarker, två à tre vallar är synliga på fotot.

För att klara potatisen från frosten lägges landen i starkt sluttande terräng med god vattenavrinning och södersol. I Rumpåsen, där förutsättningarna är särskilt gynnsamma, har alla bybor sina potatisland.

Undersökningen, som berör alla avsnitt av byns liv, tar sikte på att registrera det nuvarande tillståndet genom uppteckningar av seder och bruk, teknik och metoder i arbetslivet, organisationsformer, umgängesformer, hus, heminredning osv. genom uppmätning och fotografering av hus, redskap och sakbestånd. Vidare att registrera förändringar samt att genom lämpliga metoder söka fakta att belysa den historiska utvecklingen. Uppgiften blir också så mycket intressantare genom att byn nu befinner sig i hastig omvandling och ger ett exempel på hur ett bysamhälle, som helt är hänvisat till att leva på boskapsskötsel i dess för Nordsverige typiska form — med fåboddrift — anpassar sig till den rationalisering av jordbruket statsmakterna söker genomföra och till det nya som turismen medfört.